

میزان تاثیر ادبیات مختلف بین الملل و جهان

در کتاب های درسی (نمونه پژوهش : ادبیات) جمهوری اسلامی ایران

آیدین مهدیزاده

نویسنده مسئول - کارشناس امور تربیتی-دانشجوی دکتری حقوق بین الملل پیام نور - دبیر و هنر آموز آموزش و پرورش

علی بابا گل محمدی

کارشناس تکنولوژی صنایع چوب و کاغذ - هنر آموز آموزش و پرورش

چکیده :

به طور کلی کتابهای درسی در همه نظامهای آموزشی کشور ها بخصوص نظام آموزشی کشورمان از اهمیت زیادی برخوردار است. میتوان گفت مقوله آموزش تقریباً حول محتوای کتابهای درسی رخ میدهد. بدین منظور اصلاح کتاب های درسی راهی است برای بهبود کیفیت یادگیری و دانش آموختن . در این تحقیق پژوهشی، با مراجعه به کتابهای درسی فارسی دوره های مختلف آموزشی متوسطه طی پنج دوره زمانی مختلف، محتوای آنها را از نظر توجه به ادبیات جهان مورد مقایسه و بررسی قرار می دهیم . در ادبیات پژوهش، اولاً تعریف ادبیات همراه چگونگی آن و سپس ادبیات جهان با استفاده از منابع مختلف بررسی میشود. اهداف مؤلفان کتابهای درسی در زمینه آموزش ادبیات جهان مطرح و اهداف پیشنهادی ما برای تحلیل ادبیات جهان برای نظام آموزشی کشورمان ارائه میشود. یکی از اهداف آموزش ادبیات جهان افزایش علاقه دانش آموزان به مطالعه در بین افراد کشور است. نتایج این پژوهش نشان میدهد که بیش از 25 سال، دانش آموزان نظام آموزشی در دوره های مختلف ، هیچ گونه برخوردی با ادبیات جهان نداشته اند، اما از محدوده شروع دهه ۹۰ شمسی فصلی به عنوان ادبیات جهان به کتابهای فارسی دوره متوسطه افزوده شده است. اما نتایج پژوهش نشان میدهد آنچه به عنوان ادبیات جهان در کتابهای فارسی متوسطه آمده است نمیتواند به عنوان ادبیات جهان تلقی شود. در پایان پژوهش نیز اهدافی را برای معرفی ادبیات جهان بیان کرده ایم و پیشنهادهایی برای انتخاب محتوای ادبیات جهان برای کتابهای درسی کشورمان ارائه میکنیم.

واژگان کلیدی : ادبیات ، جهان، محتوای آموزشی، نظام آموزشی

مقدمه و بیان مسئله :

کتابهای درسی در همه نظامهای آموزشی بخصوص نظام آموزشی ما از اهمیت بسیاری برخوردار است. یعنی میتوان گفت تاثیر آموزش و پرورش تقریباً همیشه در محدوده محتوای کتابهای درسی رخ میدهد. از این رو اصلاح کتاب درسی راهی است برای بهبود کیفیت آموزش.

کتابهای درسی طی چند سال گذشته و به لحاظ تغییر ساختار نظام آموزشی دچار تغییرات ناگهانی شدند و گاهی این تغییر موجب خسارت هایی به فرایند آموزش و پرورش گردید. کتابهای فارسی دوره متوسطه یعنی پایه های هفتم تا دوازدهم نیز در این جریان با تغییراتی بسیار همراه شدند. البته با مقایسه این کتابها با کتابهای دوره راهنمایی و دبیرستان قدیم میتوان مشابهت هایی را نیز در آنها یافت. کتابهای فارسی دوره راهنمایی و دبیرستان از سال 1386 با توجه به اتفاقات رخ داده و بروز رسانی های انجام شده به تدریج شروع به تغییر کردند و با ساختار جدیدی به نظام آموزشی کشور عرصه شدند. این کتابها بر خلاف کتابهای قبل از خود که دهه ۷۰ و ۸۰ شمسی بود دارای فصل بندی های مشخص بوده و در هر فصل چند درس مرتبط با عنوان فصل ارائه میشود. فصل آخر اکثر کتابهای چاپ شده این دوره به ادبیات جهان اختصاص یافته بود که همین روند در کتابهای فارسی پایه هفتم تا دوازدهم نیز رعایت شده است. (همایش آموزش زبان فارسی ۱۳۹۳) نگاهی به فصل ادبیات جهان در این کتابها این پرسش را به وجود می آورد که اهداف برنامه ریزان و مؤلفان کتابهای فارسی از ارائه فصل ادبیات جهان چیست؟ چرا که با کمی دقت در این محتوا و هدفهای ذکر شده برای آن میتوان دریافت که ادبیات جهان در این کتاب چیزی نیست که خواننده از این عنوان میتواند استنباط کند.

لذا بر آن شدیم تا ضمن بررسی تاریخی گنجاندن ادبیات جهان در کتابهای فارسی دوره های زمانی مختلف و انجام نوعی مطالعه های تطبیقی یا مقایسه ای، بتوانیم زوایای مختلف آموزش ادبیات جهان در کتابهای فارسی را نمایان سازیم.

روش تحقیق و هدف اصلی پژوهش :

هدف اصلی از این مطالعه، بررسی و مقایسه آموزش ادبیات جهان در کتابهای زبان فارسی دوره متوسطه در دوره های زمانی مختلف به منظور شفاف سازی وضعیت آموزش ادبیات جهان در این دوره تحصیلی کشورمان است.

اهداف دیگر:

دستیابی به تعریفی از ادبیات جهان نقد فصل ادبیات جهان در کتابهای فارسی دوره متوسطه دستیابی به پیشنهادهایی برای اهداف و محتوای آموزش ادبیات جهان در کتابهای فارسی دوره های متوسطه کشورمان .

پرسشهای پژوهش :

- ۱- ادبیات جهان به چه معناست؟
- ۲- آیا محتوای ادبیات جهان در کتابهای فارسی دوره متوسطه در دوره های مختلف زمانی از یک برنامه خاص تبعیت میکند؟
- ۳- آیا برای آموزش ادبیات جهان اهداف خاصی در برنامه درسی فارسی کشور ها در نظر گرفته شده است؟
- ۴- آیا هدف های آموزش ادبیات جهان در برنامه درسی فارسی کشور ما الزام دارد؟
- ۵- آیا اهداف آموزش ادبیات جهان در کتاب فارسی دوره متوسطه اول مورد توجه قرار گرفته است؟
- ۶- آیا محتوای کتابهای فارسی دوره متوسطه اول و دوم در رابطه با ادبیات جهان را می توان به عنوان نمونه ای از ادبیات جهان تلقی کرد؟

مراحل انجام پژوهش :

- ۱- انتخاب موضوع پژوهش
- ۲- بررسی ادبیات پژوهش
- ۳- انتخاب کتابهای مورد مطالعه
- ۴- مراجعه به کتابخانه سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی کشور برای یافتن کتابهای دوره های مختلف
- ۵- بررسی و مطالعه کتابهای مورد نظر و نمونه برداری از آنها
- ۶- جمع بندی و تنظیم گزارش نهایی و نتیجه گیری

*دلیل انتخاب کتاب هایی که برای بررسی در این پژوهش مورد استفاده قرار گرفتند

- آموزش ادبیات جهان در کتابهای درسی آموزش زبان فارسی در دوره متوسطه
- کتابهای فارسی دوره راهنمایی سال 1355 به دلیل آنکه میتوان گفت این کتابها در واقع آخرین ویرایش کتابهای فارسی دوره راهنمایی قبل از انقلاب هستند.
- کتابهای فارسی دوره راهنمایی سال 1365 به دلیل آنکه پس از پیروزی انقلاب اسلامی کتابهای فارسی دچار تغییرات عمده شدند و تقریباً در نیمه دهه شصت به ثبات تقریبی نسبی رسیدند.
- کتابهای فارسی دوره راهنمایی و دبیرستان سال 1375، به دلیل این که کتابهای فارسی با تألیف جدید وارد عرصه آموزشی شده بودند.
- کتابهای فارسی دوره راهنمایی سال 1388 و بعد ، به دلیل این که تا سال 1385 کتابهای دهه هفتاد بیشتر مورد استفاده قرار میگرفتند. از سال 1386 کتابهای جدید فارسی به صورت مقطعی وارد عرصه آموزش شدند و در اوایل دهه ۹۰ شمسی کلیه کتابهای فارسی با تألیفات جدید روبه رو شدند و وارد چرخه آموزشی مدارس شدند .
- کتابهای فارسی متوسطه سال 1393، به دلیل این که این کتابها آخرین نسخه کتابهای فارسی هستند که در حال حاضر در مدارس آموزش داده میشوند.

۱- بحثی مختصر در تعریف ادبیات

برای این که به تعریف دقیقتری از ادبیات جهان دست پیدا کنیم لازم است که ابتدا به تعریفی از معنای ادبیات برسیم. با وجودی که معنای واژه ادبیات روشن به نظر میرسد اما با دقت در فرهنگ دهخدا ادبیات را ادبی، دانش های متعلق به ادب، علوم ادبی و آثار ادبی معنا کرده است. در فرهنگ معین به جز این تعریف، ادبیات کلاسیک را به مجموعه آثار با ارزش باقی مانده از نویسندگان کهن هر ملت تعریف کرده است. در فرهنگ عمید "ادبیات" به مجموعه آثار مکتوب منظوم یا منثور که بیانگر عواطف است تعریف شده است. در زبان انگلیسی به آن (Literature, work, letters) گفته می شود که ما همان واژه (Literature) را برای ادبیات به کار میبریم.

از نظر ⁱⁱ دمرش ادبیات را در معنای فرهنگی آن در درجه نخست به شعر، نمایش نامه، داستان های نظم و نثر و آثاری که حاوی تخیل خالق بوده و به زبان فاخر و لذت بخشی نوشته شده اند اطلاق میشود. حتی در این معنای متمرکز در فرهنگ، مرزهای آثار ادبی از آثار غیرادبی خیلی واضح نیست. بسیاری از خوانندگان آثار مکتوب تنها برخی اشعار و رمانها را در رده ادبیات واقعی میدانند. مثال ⁱⁱ آثار ویرجینیا ولف ⁱⁱ را در رده ادبیات طبقه بندی میکنند شده سری داستانهای ⁱⁱ استفان کینگ ⁱⁱ را غیر ادبی و مزخرف قلمداد میکنند. یا مثلاً شعرهایی که برای تبلیغ کالاها از اما گفته میشود حتی اگر نشان دهنده یک فرم حداقلی از شعر باشند به ندرت به عنوان یک موضوع ادبیاتی در رشته های دانشگاهی مورد توجه قرار میگیرند. یک ادبیات جدی و هنری را میتوان با واژه ⁱⁱ ادبیات فاخر ⁱⁱ از دیگر انواع ادبیات جدا ساخت. ادبیات فاخر را میتوان یا با زیبایی زبانی آن و یا موضوع آن که سطحی بالاتر از فهم عامه دارد شناسایی کرد. اما این دو ویژگی ممکن است موجب شود خوانندگان چندانی را به خود جذب نکند. در حالی که یک شعر تبلیغاتی یا ترانه که حاوی زبان هنری و جدی نیست مخاطبان بیشتری را به خود جلب می نماید. چرا که ریتمیک بودن این نوع و اثر اشعار نوعی عامه پسندی و جذابیت دارد که استقبال عمومی را به خود می کشاند. این تفاوت در میزان جذب مخاطب را در مورد دیگر هنرها مثل سینما، تئاتر، موسیقی و آواز هم میتوان شاهد بود. یعنی آثاری که به آن میتوان عنوان فاخر داد معمولاً مخاطبان کمتری دارند. ناگفته نماند که این مرزبندی بازهم نمیتواند مسئله را حل نکند، چرا که ما آثار فاخری مانند دیوان حافظ، گلستان سعدی، مثنوی معنوی یا حتی شاهنامه را داریم که مخاطبان عمومی بسیاری هم دارند. عمق معنایی نیز میتواند به عنوان یک معیار برای تعیین ادبیات از غیر ادبیات به کار رود. اما این معیار هم مبهم است و هم میتواند شامل برخی آثار شود که به آن آثار علمی میگویند. به عنوان مثال کتاب قانون ابن سینا در طب یا اسفار اربعه ملاصدرا در فلسفه با وجود داشتن عمق معنایی آن را به راحتی نمیتوان به عنوان یک اثر ادبی تلقی کرد. تأثیرگذاری بر روی بشریت و زندگی او را نیز میتوان به عنوان معیاری برای تعیین ادبیات از غیر آن به کار برد. اما بازهم این معیار نمیتواند در عمل کمک چندانی به ما کند. مثلاً کتابهای مقدس ادیان تأثیر زیادی بر زندگی بشریت داشته اند و دارند اما به عنوان یک اثر ادبی تلقی نمی شوند. حتی کتاب قرآن با وجود داشتن آیات دقیق و کامل به راحتی به عنوان یک اثر ادبی قابل طرح نیست. از سوی دیگر کتابهای اسحاق نیوتن، چارلز داروین یا زیگموند فروید نیز که تأثیرات شگرفی در زندگی بشر داشته اند را نمیتوان یک اثر ادبی دانست. برخی معتقدند، میتوان یک اثر ادبی را با شناخت ویژگیهای نویسندگانش از یک اثر غیر ادبی بازشناخت. این سخنی است که پروست "مدعی آن است. وی رابطه نویسنده را با اثرش به مادری تشبیه میکند که با وجود حضور سایه مرگ، رنج پرداختن به فرزند را بر خود تحمیل میکند.

به طور مسلم یک نویسنده از جسم و جان خویش برای آفرینش ادبی سرمایه گذاری میکند و بهای پیدایش آن را با سلامتی و زندگی خود میپردازد، ولی اثر او نیز به حق، ارزش این همه از خود گذشتگی را فراموش نمیکند و نام و یاد او را در اذهان

جاودانه میسازد. اگر نویسنده روزها و شب هایش را به نوشتن و هنرش اختصاص می‌دهد، اثر ادبی او نیز به محض تولد، وظیفه پاسداری از نام و یاد او را برعهده می‌گیرد.

این سخنان انسان را به یاد شعر حکیم فردوسی می‌اندازد که می‌گوید: بسی رنج بردم در این سال سی / عجم زنده کردم بدین پارسی. و واقعاً این اثر فردوسی همچون فرزندی قدرشناس او را و یاد او را همواره زنده نگاه داشته است.

۲- ادبیات جهان چیست؟

هنگامی که تعریف ادبیات و تعیین مرز بین اثر ادبی از غیر ادبی چنین مشکل مینماید، تعریف ادبیات جهان بس مشکل را تر خواهد بود. تعبیر ادبیات جهان را اولین بار جان ولفگانگ ون گوته (Goethe) به کار برد. او در اوایل قرن نوزدهم از واژه آلمانی "ولتله تاگاتوا" (Weltliteratur) در مقالات متعددی برای این منظور استفاده کرد. ادبیات جهان از دیدگاه گوته به متون ادبیاتی گفته میشد که در اروپا منتشر شده بود و شامل آثاری هم میشد که ریشه غیرغربی داشتند. بعد از او این تعبیر توسط شاگردش جان پیتر اکرمین "که گفتگوهای خود با گوته را منتشر کرد ترویج یافت. گوته" با اکرمین درباره تجربیات هیجان انگیز خود از خواندن داستانهای چینی و شعرهای فارسی و عربی گفتگو میکند و این که چگونه آثار خودش هم ترجمه شده و در جاهای دیگر دنیا به خصوص در فرانسه به آن توجه میشود. در یکی از گفتگوهای مشهورش در سال 1827 گوته به اکرمین می‌گوید من پیش بینی میکنم که در سالهای آینده ادبیات جهانی به عنوان یک ادبیات خلاقانه جایگزین ادبیات ملی کشورها شود. او می‌گوید:

من بیشتر و بیشتر متقاعد میشوم که شعر متعلق به جهان بشریت است، شعر در همه مکانها و همه زمانها در صدها مرد و زن در سراسر دنیا جلوه میکند بنابراین من مایلیم حتی خودم را از نگاه مردمان دیگر کشورها ببینم و به همه توصیه میکنم که همین گونه بیاندیشند.

آموزش ادبیات جهان در کتابهای درسی آموزش زبان فارسی در دوره راهنمایی و متوسطه

ادبیات ملی اکنون به یک تعبیر بی معنا تبدیل شده است و عصر ادبیات جهان در جلوی چشمان ماست. از این رو هرکس باید در مسیر این رویکرد تلاش کند. گاهی ادبیات جهان به همه آنچه که به ادبیات ملی کشورها تعلق دارد اطلاق میشود. اما اگر بخواهیم واقعی تر به قضیه نگاه کنیم و به تعریف ارائه شده در بالا پایبند باشیم باید بگوییم ادبیات جهان به آثاری گفته میشود که مرزهای ملی را در نوردیده و در سراسر جهان منتشر شده است. واضح است که از این منظر بسیاری از متون نگارش شده در یک کشور را نمی توان در قالب ادبیات جهان جای داد زیرا فقط مردمانی که در آن کشور هستند و متن نیز به زبان آنها نگارش شده از آن استفاده میکنند. اگر چه اکنون این موضوع میتواند نقض شود، چرا که با توجه به گسترش فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی، خوانندگان کتاب در همه جای جهان میتوانند به راحتی به متون ادبی کشورهای دیگر دسترسی داشته و آنها را به زبان اصلی یا ترجمه آن مطالعه کنند.

در این مورد سوالاتی مطرح می گردد :

واژه ادبیات جهان از هنگامی که ابداع شد تا کنون همواره مورد بحث بوده است. ادبیات جهان واقعاً به چه معناست؟

کدام ادبیات متعلق به جهان است؟

آیا ادبیات جهان فقط به ادبیات کهن تعلق میگیرد و یا ادبیات معاصر را هم شامل میشود؟

آیا در ادبیات جهان باید بین انبوه تولیدات فرهنگی و تولیدات نخبگان تفاوت قائل شد؟

در یک تعریف ساده، ادبیات جهان متشکل از آثار مکتوبی است متعلق به سراسر جهان، اما دموش یک نظریه پرداز سعی میکند این معنا را عمق بخشد و دیدگاه جالب خود را در این مورد نشان داده و ویژگی ها آنچه را که او معتقد است باید به عنوان ادبیات جهان از آن نام برد مشخص میکند. او به خوانندگان کمک میکند تا درک کنند چگونه یک قطعه ادبی از یک اثر ملی به یک اثر بین المللی تبدیل میشود. او فصل اول کتاب خود را به گوته و نظرات او در باب ادبیات جهانی اختصاص میدهد، در حالی که به مانیفست کمونیستی مارکس و انگلیس هم اشاره ای دارد آنجا که تعبیر دارایی مشترک، تولیدات فکری یک ملت را به عنوان دارایی مشترک همه ملتها تلقی میکند. او معتقد است از انبوه بسیار زیاد ادبیات بومی و ملی ادبیات جهانی سربرمی آورد. او کتابش را به نه فصل و هر فصل را به سه بخش تقسیم میکند. عناوین سه بخش اصلی فصل

عبارتند از "گردش"، "ترجمه" و "اثر".

او با این عناوین میخواهد فرایندی که در آن یک اثر ادبی ملی تبدیل به یک اثر جهانی میشود را نشان دهد. برای اینکار او نمونه هایی از آثار ادبی ملی را که تبدیل به یک اثر جهانی شده اند ارائه میکند. یک اثر ادبی ملی هیچگاه مرزهای خود را در نمی نوردد مگر این که در دو کانون مورد توجه واقع شود، یکی در کشور میزبان و دیگری در کشوری که مبدأ تولید اثر است. بدین معنا که جریان اطلاعات، ایده ها و مفاهیم از دو فرهنگ مختلف و از دو کانون مختلف به گردش درمی آیند و در طول زمان و فضا موجب آشنایی دو فرهنگ با یکدیگر میشوند.

مرحله بعد مرحله ترجمه است. ترجمه اثر، امکان ارتباط افراد کشور میزبان را با اثر ادبی کشور اصلی فراهم میکند. البته دموش به ترجمه های بد نیز اشاره میکند که معنای اثر را از بین میبرند. این آثار از طریق این ترجمه ها نه چیزی به دست می آورند و نه چیزی از دست میدهند. این موضوع بخصوص در مورد ترجمه اشعار صدق میکند که معنای شعر به شدت به زبان اصلی و ویژگیهای آن وابسته است و ترجمه اثر موجب میشود غنای آن از بین برود. ترجمه هایی که بتواند با مخاطبان ارتباط بهتری برقرار کند و خوانندگان آن را به عنوان یک اثر ادبی بپذیرند قابلیت آن را پیدا میکنند که به عنوان یک اثر جهانی شناخته شوند. نکته حائز اهمیت آن است که او ادبیات جهان را مانند یک سری متون مقدس و حاوی دستورات مذهبی و اخلاقی مستقیم نمیداند، بلکه آن را ابزاری برای درک و فهم دیگر جوامع میشناسد. فرمی از تعامل با جهانی خارج از مرزهایی که در آن زندگی میکنیم، فراتر از مکان و زمان.

از این طریق او میخواهد بگوید این آثار را نباید اعتباری بیش از حد بدهیم بلکه باید آنها را به عنوان گذرگاهی برای ارتباط بین فرهنگی بدانیم. به دلیل همین ارتباط بین فرهنگی است که دموش معتقد است حتی ترجمه ها نیز به طور مستمر از متن فرهنگی متقابل جامعه ها تأثیر میگیرند و تغییر میکنند.

با توجه به بحث ارائه شده میتوانیم ادبیات جهان را این گونه تعریف کنیم:

ادبیات جهان به آثار با ارزش نویسندگان ملتهای جهان گفته میشود که به صورت منظوم یا منثور نوشته و از نظر کثیری از اهل فرهنگ و مطالعه به عنوان اثری قابل اعتنا شده، به زبانهای مختلف ترجمه شده خواندنی تلقی میشود.

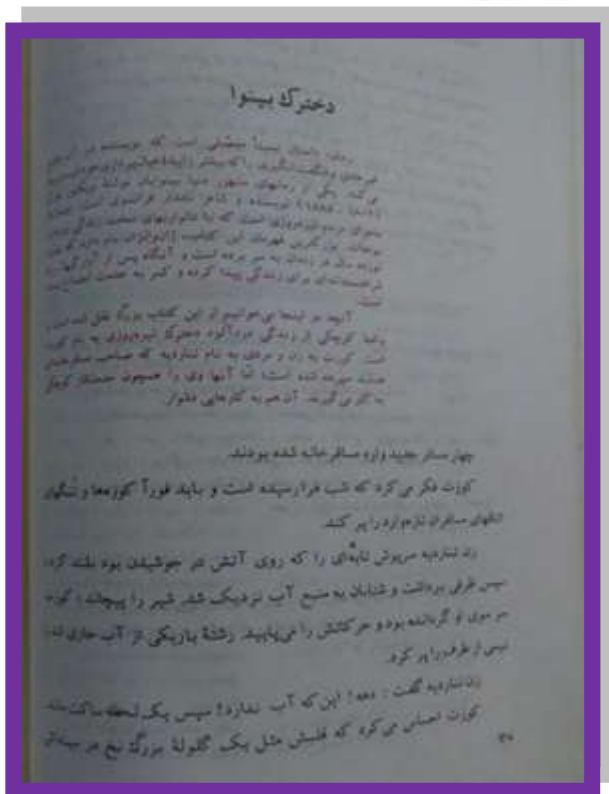

بررسی چگونگی معرفی ادبیات جهان در کتابهای فارسی دوره متوسطه اول یا دوره راهنمایی و دبیرستان در پنج بازه زمانی مختلف همانطور که در روش انجام پژوهش گفته شد، به منظور بررسی چگونگی توجه کتابهای درسی دوره متوسطه به ادبیات جهان، به مطالعه کلیه کتابهای این دوره طی پنج دوره زمانی اقدام کرد. بدین معنا که کتابهای فارسی دوره راهنمایی سالهای 1355، 1365، 1375، 1388 و سپس متوسطه سال 1393 مورد مطالعه قرار گرفت. برای جلوگیری از افزایش حجم گزارش پژوهشی، خلاصه نتایج این بررسی در جدول شماره 1 ارائه شده است :

جدول شماره 1

نگاهی کلی به وعیت آشنایی با ادبیات جهان در کتابهای درسی دوره راهنمایی، دبیرستان و متوسطه اول، دوم

کتاب	راهنمایی	متوسطه	متوسطه اول و دوم	مجموع صفحات سه کتاب	درصد صفحات ادبیات جهان نسبت به کل صفحات سه دوره
سال					
۱۳۵۵	شازده کوچولو اثر سنت اگزوپری - اوراشیمای ماهگیری یک افسانه ژاپنی	بخشی از کتاب بینوایان اثر ویکتور هوگو	بخشی از نمایشنامه ویلیام تل اثر شیلر	۵۵۹	۱۰.۵٪
۱۳۶۵	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	۳۹۷	۰٪
۱۳۷۵	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	۵۱۲	۰٪
۱۳۸۸	آدم آهنی و شاپرک اثر ژیلنسکای - ما می توانیم اثر مورمان	پرنده آزادی و کودکان سنگ اثر محمود درویش - راه خوشبختی نویسنده تهمینه سمیع - آن سوی پنجره اثر محمد روحی	شعرهایی از اقبال لاهوری شازده کوچولو اثر اگزوپری دو نقاش اثر رابرت فیشر	۵۱۳	۱۱٪
۱۳۹۳	هیچ مطلبی در این دوره وجود ندارد	آدم آهنی و شاپرک اثر ژیلنسکای -	آن سوی پنجره اثر زهرا معینی فر	۴۰۴	۹٪

تصویری از درس دخترک بینوا کتاب دوم راهنمایی سال
۱۳۵۵ برگرفته از کتاب بینوایان ویکتور هوگو

این بررسی نشان داد ادبیات جهان در کتابهای درسی قبل از انقلاب اسلامی، مورد توجه بوده است اما میتوان این گونه استنباط کرد که حتی این توجه بدون برنامه مشخص و دقیق بوده است. از این رو میبینیم که در پایه اول دو درس شازده کوچولو و یک افسانه ژاپنی آمده است، در پایه دوم سه درس کتاب به بخشی از کتاب بینوایان و ویکتور هوگو اختصاص یافته است و در پایه سوم نمایشنامه ای از شیرل آمده است.

پس از انقلاب اسلامی، بعد از گذشت بیش از 25 سال، موضوع ادبیات جهان از کتابهای فارسی در دوره راهنمایی حذف شد. به عبارت دیگر هیچ متنی در رابطه با ادبیات جهان در فاصله سالهای 1360 تا 1386 در کتابهای فارسی دوره راهنمایی وجود ندارد. این بدان معناست که کلیه افرادی که اکنون بین 20 تا 45 سال سن دارند در هنگام تحصیل در دوره راهنمایی با هیچ یک از متون ادبی جهان آشنا نشده اند.

بین سال های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵ کتاب های فارسی راهنمایی و دبیرستان آموزش و پرورش در کشور دو بار تغییر کردند. در مرحله اول با توجه به وضعیت انقلاب جدید و جنگ تحمیلی بسیاری از متون درسی به این دو موضوع اختصاص یافت ولی در دهه ۱۳۷۰ کتاب های درسی ادبیات دوباره تالیف مجدد شد و موضوعات آن تغییر یافت و این بار اکثر درسها در رابطه با محیط و جغرافیای ایران بود. نگاهی به کتابهای این دوره نشاندهنده تفاوت چشمگیر این کتابها با کتابهای انقلابی و جنگی دوره قبل است.

از اوایل دهه هشتاد به دلیل تغییر کتابهای فارسی دوره های مختلف درسی، تألیف جدید کتابهای فارسی دوره راهنمایی و دبیرستان مورد توجه قرار گرفت که منجر به تولیدات جدیدی شد که طی چند سال اجرای آزمایشی سرانجام به صورت سراسری مورد استفاده دانش آموزان قرار گرفت. کتابهای جدید دارای فصل بندی مشخص بود و در هر فصل چند درس در رابطه با موضوع همان فصل ارائه میشد. در کتابهای جدید فصلی با عنوان ادبیات جهان در نظر گرفته شد. این روند پس از اجرای نظام جدید آموزشی و تغییر سال های دوره ابتدایی به شش سال و دوره متوسطه اول و متوسطه دوم به سه سال ادامه یافت. یعنی کتابهای فعلی فارسی دوره متوسطه اول و متوسطه دوم هم دارای فصلی با عنوان ادبیات جهان هستند.

اما افزودن این فصل به کتابهای درسی اگر چه پیام آور خبر خوشی بود که بالاخره ادبیات جهان هم مورد توجه مؤلفین کتابهای درسی کشور قرار گرفته است اما به نظر میرسد این فصل و محتوای در نظر گرفته شده برای آن قربانی برخی سلاقی خاص مولفان و نویسندگان شده است و آنچه که کمتر در این فصل به آن توجه شده است ادبیات جهان به معنای واقعی آن است. آنچه که وضع کنونی کتابهای درسی را با دوره های پیشین متمایز میکند داشتن راهنمای برنامه درسی و اهداف مشخص برای کتاب درسی است که می تواند انتخاب محتواها را تحت تأثیر قرار دهد. در اینجا نگاهی می اندازیم به اهداف کتابهای درسی فارسی در رابطه با موضوع ادبیات جهان و اینکه دستیابی به این اهداف چگونه و تا چه حد در درسهای فعلی کتابهای درسی مورد توجه بوده است.

کتابهای دهه هفتاد به موضوع طبیعت در ایران توجه ویژه ای داشتند بررسی اهداف آموزش ادبیات جهان در کتابهای درسی پایه های هفتم و دهم سال اول دوره متوسطه اول و دوم در مورد ادبیات جهان در مجموعه اهداف درس زبان فارسی در دوره متوسطه یک هدف به این صورت آمده است:

- در کتاب فارسی هفتم اهداف آموزشی ادبیات جهان بر اساس آنچه که در کتاب راهنمای تدریس شانزدهم "آدم آهنی و شاپرک" و درس هفدهم "ما میتوانیم" آمده چنین است که در ادامه به آن اشاره می کنیم :
- در کتاب فارسی دهم آشنایی با نمونه هایی از نظم و نثر جهان و چهره های بزرگ ادبی و فرهنگی معاصر ایران و جهان این گونه آمده است که در ادامه به آن اشاره میکنیم .

۱- اهداف آموزشی درس آدم آهنی و شاپرک

1	آشنایی با یک نمونه از ادبیات جهان	2	تقویت حس عاطفی و تخیل دانش آموزان
3	آشنایی با داستان نمادی «رمزی»	4	شناخت بیشتر فعل آینده (مستقبل)
5	شناخت رمز (سمبل) در ادبیات فارسی		

۲- اهداف آموزشی درس ما میتوانیم

۱	آشنایی با نمونه های از ادبیات جهان	۲	درک مشترکات و تفاوت های ادبیات ایران و جهان
۳	آشنایی با ترجمه و مترجم	۴	تقویت روحیه خودباوری و مثبت اندیشی در کارها
۵	شناخت بیشتر واژگان ساده و غیر ساده		

اهداف آموزشی ادبیات جهان بر اساس آنچه که در کتاب راهنمای تدریس کتاب فارسی هشتم برای دو درس پرنده آزادی و راه خوشبختی آمده چنین است:

اهداف آموزشی درس پرنده آزادی (دو قطعه شعر است از شاعران فلسطینی و سوری) محمود درویش و نزار قبانی (با موضوع مبارزات فلسطینی ها)

- ۱ آشنایی با نمونه‌های از ادبیات جهان
- ۲ آشنایی با نمونه ای از ادبیات پایداری
- ۳ ایجاد نگرش مثبت نسبت به مقاومت و پایداری در برابر بیدادگری و ظلم
- ۴ تفکر در باره مظلومیت مردم فلسطین
- ۵ آشنایی با وابسته های اسم (صفت مبهم)
- ۶ تقویت کاربرست آموزه های محتوایی درس در حوزه مهارت های گفتاری، نوشتاری و رفتاری
- ۷ تقویت کاربرست واژگان جدید در حوزه گسترش مهارت های نگارشی
- ۸ توجه به ارزشهای انقلابی در مهارت های نوشتاری و گفتاری
- ۹ نگرش مثبت نسبت به ارزشهای اسلامی و انقلابی جهان اسلام

۳- اهداف درس راه خوشبختی

- ۱ آشنایی با نمونه ای از آثار ادبی جهان
- ۲ آشنایی با ترجمه و مترجم
- ۳ آشنایی با عدم یکسانی اجزای جمله در زبانهای مختلف
- ۴ مهارت درک و فهم تفاوت ها و اشتراکات ادبیات ایران و جهان
- ۵ تقویت علاقه نسبت به مطالعه آثار برتر ادبیات جهان در حوزه نوجوان
- ۶ تقویت کاربرست آموزه های درس در حوزه مهارت های گفتاری، نوشتاری و رفتاری

تصویری از درس تصویری از درس همچون پرستوها

اثر ویلیام مکسور در کتاب ادبیات متوسطه

درمورد اهداف دو درس گنجانده شده در بخش ادبیات جهان کتابهای فارسی هفتم و دهم نکات زیر قابل گفتن است:

این دو درس را نمی توان به راحتی به عنوان متونی که دانش آموزان را با آثار ادبی جهان آشنا میکند تلقی کرد. علاوه بر این که درس راه خوشبختی متنی است از یک نویسنده خارجی گمنام که مطالبی اخلاقی را بیان کرده است و یک اثر ادبی جهانی بین المللی نیست. اهداف تصریح شده برای درس پرنده آزادی به خوبی نشان میدهد که اصولاً اهداف این درس ارتباط چندانی با ادبیات جهان ندارد.

در درس ادبیات کلاس هفتم یعنی «ما میتوانیم» و درس «راه خوشبختی» ادبیات کلاس دهم اهداف آشنایی با ترجمه و مترجم، عدم یکسانی اجزای جمله در زبانهای مختلف، مهارت درک و فهم تفاوت ها و اشتراکات ادبیات ایران و جهان و تقویت علایق نسبت به مطالعه آثار برتر ادبیات جهان در حوزه نوجوانان نه در پرسشها و نه در تمرینات مورد توجه قرار نگرفته است. مسلماً انتظار نمیروید که این اهداف به صورت خود به خود به دست یابند. به عبارت دیگر این اهداف با خواندن یک متن چند صفحه ای و بدون داشتن برنامه قابل دستیابی نیست و مؤلفان محترم باید راههایی را بیابند که دستیابی به این اهداف را امکانپذیر سازد.

پاسخ به پرسشهای پژوهش

- ۱- ادبیات جهان به چه معناست؟ در بخش ادبیات پژوهش سعی شد برای این پرسش پاسخی یافته شود.
- ۲- آیا محتوای ادبیات جهان در کتابهای فارسی دوره راهنمایی و دبیرستان در دوره های مختلف زمانی از یک برنامه خاص تبعیت میکند؟ با توجه به بررسی انجام شده پاسخ به این سؤال تا حد زیادی منفی است.
- ۳- آیا برای آموزش ادبیات جهان اهداف خاصی در برنامه درسی فارسی در نظر گرفته شده است؟ تا قبل از سال 1388 چنین اهدافی وجود ندارد و نداشته است.
- ۴- آیا هدف های آموزش ادبیات جهان در برنامه درسی فارسی نیاز به الزام دارد؟ هدف کلی برنامه درسی کتابهای جدید از این موضوع برخوردار نیست. در کتاب معلم اهداف محدوده قوی تر و بیشتری دارند. البته در یکی دو درس اهداف آموزش ادبیات جهان تحت الشعاع اهداف دیگر قرار گرفته اند.
- ۵- آیا محتوای کتابهای فارسی دوره راهنمایی و دبیرستان با دوره اول و دوم متوسطه در رابطه با ادبیات جهان را میتوان به عنوان ادبیات جهان تلقی کرد؟ پاسخ به این پرسش در مورد کتابهای سال 1355 تا حدودی مثبت است اگر چه در مورد آموزش ادبیات جهان برنامه خاصی وجود نداشته است. بین سالهای 1360 تا 1385 اصولاً محتوایی که بشود به آن عنوان ادبیات جهان اطلاق کرد وجود ندارد. در کتابهای سالهای 1388 تا کنون فصلی برای ادبیات جهان گنجانده شده است، اما محتوای انتخاب شده را نمیتوان به راحتی ادبیات جهان که بتواند آشنا کننده با ادبیات جهان باشد نامید. در واقع در این دوره به جز بخشی از کتاب شازده کوچولو، محتواهای تحت عنوان یا معرفی ادبیات انتخاب شده کمتر شناخته شده هستند و تعبیر ادبیات جهان برای آنها به سختی امکان پذیر است.

پیشنهادهایی برای اهداف و محتوای ادبیات جهان در کتابهای فارسی

در یک فصل چهارده صفحه ای کتاب یکی بود یکی نبود با تاریخ غره ذی القعدة (اول ماه ذی القعدة) سال 1337 قمری که مطابق است با با ششم مردادماه 1298 شمسی، در فواید رمان که نوعی از ادبیات است مطالبی را بیان میکند که میتوان آن را در رابطه با آموزش ادبیات جهان نیز دانست. فوایدی که او بیان میکند را میتوان چنین بر شمرد:

- رمان در حقیقت مدرسه ای ست برای آنها که فرصت رفتن به مدرسه را ندارند تا در آن تکمیل معلومات نموده و چیزی از عالم معنوی که هر روز در ترقی است کسب نمایند.
- رمان با زبانی شیرین و شیوه ای جذاب و لذت بخش موضوعات علمی، فلسفی، تاریخی و اخلاقی را بیان میکند همچنین جان را تازه و ایجاد فرح همراه نشاط مینماید.
- رمان طبقات یک ملتی را که به حکم اختلاف شغل و کار و معاشرت خیلی از چگونگی احوالات و خیالات و حتی از جزئیات نشست و برخاست یکدیگر بیخبرند از حال یکدیگر خبردار و آنها را به هم نزدیک مینماید.
- برای کسانی که میخواهند از حال اجتماعی و داخلی و روحی سایر ملل و ممالک باخبر بوده و وقوفی به هم رسانند و نمی خواهند به خواندن کتابهای تاریخ که تنها حیات سیاسی و نظامی یک ملک و ملتی را، آن هم به طور ناقص و غیر کافی، نشان میدهد هیچ راهی بهتر و راحتتر از خواندن رمانهای راجع به آن ملت و مملکت نیست. چنانکه برای شناختن ملت روسیه از دور، هیچ راهی بهتر از خواندن کتابهای تولستوی و داستایوسکی نیست.

اهداف پیشنهادی برای ادبیات جهان در نظام آموزشی کشور با عنایت به نکاتی که پژوهشگران در مورد فواید رمان برشمرده است و مطالعاتی که توسط ما انجام شده است، میتوان اهداف زیر را برای آموزش ادبیات جهان در نظام آموزشی کشور مورد توجه قرار داد.

*اهداف شناختی:

- ۱ آشنا شدن دانش آموزان با نام و برخی از نوشته های نویسندگان نامدار جهان
- ۲ آشنایی با سبک های ادبی و ادبیات جهان
- ۳ ایجاد زمینه فرهنگ هم شکل با مردمان دیگر فرهنگ ها و درک تفاوت های انسان ها
- ۴ آشنایی با سبک های ادبی متفاوت
- ۵ تقویت قوه تخیل دانش آموز از طریق تصور کردن توصیفات که نویسنده از یک مکان، یک چشم انداز طبیعی، یک انسان و غیره میکند.

*اهداف مهارتی:

- ۶ توسعه و شکوفایی سواد خواندن در دانش آموزان (روانخوانی، درک مطلب، تفسیر و استنتاج مطلب خوانده شده و نگرش مثبت به مطالعه)
- ۷ رشد توانایی نگارش و انشا در دانش آموزان
- ۸ رشد توانایی سخنوری از طریق بیان شفاهی کتابی که دانش آموز خوانده است برای کلاس

*اهداف نگرشی:

- ۹ علاقمند کردن دانش آموزان به مطالعات غیر درسی و در نتیجه تقویت و افزایش کتابخوانی در افراد کشور
  - ۱۰ کسب یک زندگی افزونه، (شخص با خواندن رمان با قهرمان داستان همذات پنداری کرده و خود را درگیر ماجراهایی میبیند که در زندگی واقعی هیچگاه تجربه نکرده است)
  - 11 مفاهیم و فهم یکدیگر و کسب نگرش مثبت به درک تفاوت های انسانها با فرهنگ های متفاوت پیشنهادهایی برای انتخاب آثار ادبی مناسب برای کتاب های درسی دوره متوسطه اول و متوسطه دوم انتخاب آثار مناسب با توجه به حجم صفحات کتاب درسی حقیقتاً کار دشواری است و ممکن است انتخاب هر اثری انتقاداتی را به همراه داشته باشد. از این رو در این زمینه چهار شاخص برای انتخاب متنهای مناسب پیشنهاد میشود
- الف - مناسب بودن محتوای انتخابی با اهداف کتاب درسی
- ب - مناسب بودن محتوا با سن دانش آموزان
- ج- استفاده از ترجمه های خوب و روان

د- انتخاب بخشی از اثر که آن چنان جذاب باشد تا دانش آموز را به خواندن کل اثر ترغیب کند. مسلماً انتخاب آثار مناسب نیازمند بررسی دقیقتر در شورای تألیف این کتابها و نظر متخصصان بیشتری است. تمرینات و خودآزمایی های این متون باید به گونه ای باشد که اهداف آموزش ادبیات جهان را برآورده سازد.

نتیجه گیری:

برای کتابهای هفتم و دهم دوره متوسطه جدید شاهد اهدافی در برنامه درسی و کتاب معلم برای فصل خودآزمایی ها و تمرینات این اهداف به اندازه کافی مورد توجه ادبیات جهان باشیم و در کتاب های درسی به صورت تدوین تایید شده قرار بگیرند تا دانش آموزان از طریق مطالعه ادبیات کشورهای جهان در ابتدا با فرهنگ آنها آشنا گردند سپس به تطبیق فرهنگ و ادبیات کشور خودمان با آنها بپردازند و در جهت رشد و شکوفایی جمهوری اسلامی ایران قدم بردارند .

نکته پایانی که قابل ذکر است آن که در پایان کتابهای درسی فارسی فهرستی از کتابهای متناسب با برنامه درسی وجود دارد که میتوان برخی کتابهای مشهور را در این فهرست گنجاند. در فهرست پایه هفتم و دهم متوسطه هیچ یک از کتابهای مرتبط با ادبیات جهان معرفی نشده است و تنها یک کتاب ترجمه شده با عنوان داستان هایی برای فکر کردن رابرت فیشر آمده است که با وجود محتوای مناسب، نمیتوان آن را به عنوان یک اثر ادبی جهانی و بین المللی نام داد و قلمداد کرد. در فهرست کتابهای متناسب با برنامه درسی فارسی پایه هشتم و یازدهم نیز هیچ یک از کتابهای مرتبط با ادبیات جهان معرفی نشده است اما از میان کتابهای خارجی دو کتاب "سوپ جوجه ای برای روح" "جک کنفیلد" و "داستان زندگی من" هلن کلر، معرفی شده اند که بهتر آن است به مطالب و موضوعاتی این چینی در کتاب های درسی پرداخته شود که نمونه هایی از آنها را نام میبریم .

آثار کالسیکی مانند: داستان دوشهر، دیوید کاپرفیلد، آلیس در سرزمین عجایب، زنان کوچک، لورنا دون، کتابهای ژول ورن، ماجراهای تامسایر، پینوکیو، رابینهود، ماجراهای هاکلبری فین، هایدی، شاهزاده و گدا، شازده کوچولو، سرزمین گمشده، دکتر دولیتل، آنشرلی، بابالنگ دراز، جودی ابوت، بینوایان و.... در بین این آثار وجود ندارد. چنانچه در انتخاب محتوا، تنها دو شاخص اهداف ویژه آموزش ادبیات جهان و تناسب آن با سن نوجوانی در نظر گرفته شود ، مسلماً آثار بسیاری به این فهرست افزوده خواهند شد.

منابع و مآخذ :

منابع فارسی :

- ۱- کتاب معلم (راهنمای آموزش) فارسی هفتم، 1392، گروه زبان و ادبیات فارسی، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتابهای درسی
- ۲- کتاب معلم (راهنمای آموزش) فارسی هشتم، 1393، گروه زبان و ادبیات فارسی، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتابهای درسی
- ۳- کتاب معلم (راهنمای آموزش) فارسی دهم، ۱۳۹۶، گروه زبان و ادبیات فارسی، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتابهای درسی
- ۴- کتاب معلم (راهنمای آموزش) فارسی یازدهم، ۱۳۹۵، گروه زبان و ادبیات فارسی، دفتر برنامه ریزی و تألیف کتابهای درسی
- ۵- جمالزاده محمدعلی، یکی بود یکی نبود، انتشارات پروین، 1320، نسخه الکترونیکی
- ۶- فیاضی فر رضا، زندگی با رمان، انتشارات مهرافرین، ۱۳۸۹
- ۷- سبحانیان مصطفی، جهان و ادبیات ما، انتشارات رضوی، ۱۳۸۱

منابع لاتین :

- 1- Chaman Lal, Literature beyond Borders: Indian Literature as Part of World literature through translation, مقاله چاپ نشده
- 2- http://en.wikipedia.org/wiki/World_literature
- 3- Damrosch David, 2006, How to read world literature, A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, p x
- 4- Damrosch David, 2003, What Is World Literature? Princeton University Press

Abstract:

In general, textbooks are very important in all educational systems of countries, especially in the educational system of our country. It can be said that the category of education is almost around the content of textbooks. For this purpose, modifying textbooks is a way to improve the quality of learning and learning. In this research, by referring to Persian textbooks of different secondary education courses during five different time periods, we compare and examine their content in terms of attention to world literature. In the research literature, firstly, the definition of literature along with its nature and then the literature of the world is examined using different sources. The goals of the authors of textbooks in the field of teaching world literature are presented and our proposed goals for the analysis of world literature for the education system of our country are presented. One of the goals of teaching world literature is to increase the interest of students to study among the people of the country. The results of this research show that for more than 25 years, the students of the educational system in different periods have not had any contact with world literature, but since the beginning of the 90s, a chapter called "World Literature" has been added to the Persian books of secondary school. But the results of the research show that what is mentioned as world literature in middle Persian books cannot be considered as world literature. At the end of the research, we have stated goals for the introduction of world literature and we offer suggestions for choosing the content of world literature for the textbooks of our country.

Keywords: literature, world, educational content, educational system